

جنگ‌های هوایی و حقوق بشردوستانه بین‌المللی

مهناز غضنفری گوغری

جنگ یکی از جلوه‌های بارز توسل به زور است. مخاصمات مسلحانه به هر گونه درگیری مسلحانه گفته می‌شود که ممکن است بین دو یا بیش از دو طرفی که در تضاد کامل با یکدیگر قرار گرفته‌اند به وقوع بپیوندد. همان‌طور که در دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگوسلاوی سابق نیز بیان شد، درگیری مسلحانه بین‌المللی زمانی وجود دارد که کشورها به اهرم زور روی آورده‌اند. آتش جنگ تمام قلمروی زمینی و دریایی و هوایی کشورها را درگیر می‌کند که تحت عنوان جنگ‌های هوایی، زمینی و دریایی شناخته می‌شوند. در نوشته پیش رو، به تحلیل و بررسی جنگ‌های هوایی خواهیم پرداخت. جنگ هوایی مجموع عملیاتی است که از سوی کشوری به وسیله انواع ابزارهای نیروی هوایی از جمله هواپیماها، هلیکوپترها و امروزه هواپیماهای بدون سرنشین علیه کشور خصم هدایت و راهبری می‌شود. جنگ هوایی می‌تواند عملیات گسترده‌ای علاوه بر بمباران‌ها را دربرگیرد که در مقاله پیش رو به ذکر آنها خواهیم پرداخت. این نمونه از جنگ که تقریباً کمتر به آن پرداخته شده است به دلیل ابزارهای خاص مورد استفاده که می‌تواند در طی چند ثانیه ویرانی زیادی در جنگ به بار آورد قوانین خاص خود را می‌طلبد، که به بررسی آنها پرداخته و بیان خواهد شد که چه تلاش‌هایی در خلال کنوانسیون‌های لاهه از جمله کنوانسیون ۱۹۲۳ و در ادامه آن در کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل اول الحاقی آن برای قاعده‌مند کردن استفاده از این جنگ‌افزارها شده و قواعد و مقررات مربوطه تجزیه و تحلیل می‌شود.

کلید واژگان: جنگ، حقوق جنگ، جنگ هوایی، حقوق جنگ هوایی، هواپیماهای

بدون سرنشین، مخاصمات مسلحانه بین‌المللی.

جنگ‌های هوایی و حقوق بشردوستانه بین‌المللی

مهناز غضنفری گوغری*

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مسایل حقوق بین‌الملل در ادوار مختلف تحریم جنگ و منع توسل به زور است، چرا که جنگ و توسل به زور در جامعه بین‌المللی یکی از عوامل اساسی است که مخرب روابط بین اعضای جامعه بین‌المللی بوده است و مانع زندگی مسالمت‌آمیز دولت‌ها با یکدیگر می‌شود و نیاز به صلح و آرامش را که یکی از نیازهای ذاتی آدمی است با مخاطره رو به رو می‌سازد. از این رو، شناخت جنگ و جلوگیری از ایجاد آن از دغدغه‌های حامیان حقوق بشر و صلح جهانی بوده و این نیاز احساس شده است که باید به جنگ مفهومی حقوقی بخشیده شود تا شاید در زیر سایه حق و عدالت بتوان از شدت خشونت دولت‌های درگیر در جنگ کاست. مناطقی که عملیات نظامی طرف‌های مخاصمه در آن انجام می‌شود شامل سرزمین‌های طرف مخاصمه که به عنوان مرزهای ملی آن کشورها هستند، دریاها و مناطق

---

* مهناز غضنفری گوغری کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه شیراز است
(m.ghazanfari88@yahoo.com).

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۸/۳۰
فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال دهم، شماره ۴، بهار ۱۳۹۳، صص ۱۳۳-۱۰۷.
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۲۰

هوایی فضای بالای آن سرزمین می‌شود که به نوع خود جنگ‌های زمینی، جنگ‌های هوایی و جنگ‌های دریایی نامیده می‌شوند. در نوشته پیش رو به تحلیل و بررسی جنگ هوایی خواهیم پرداخت.

نخستین بار، بالن‌های هوای گرم به وسیله برادران جوزف واتسین مونت گولیر^۱ در سال ۱۷۸۳ به پرواز درآمدند و برای اهداف صلح‌جویانه از آنها استفاده می‌شد، اما در سال‌های ۱۸۷۰ تا ۱۸۷۱ در طول جنگ فرانکو-پورسی به منظور شناسایی هوایی از این بالن‌ها استفاده کردند.^۲ پس از آن، چنانکه خواهیم گفت، در جنگ‌های گوناگون از این ابزار استفاده شد و از آنجا که به کار بردن این وسایل نبرد، علاوه بر نظامیان و اهداف نظامی، مکان‌های حفاظت شده و غیرنظامیان را نیز به نابودی می‌کشاند و با پیشرفت تکنولوژی ابعاد این خطرات گسترده‌تر می‌شد، از این رو، کشورها بر آن شدند تا چاره‌ای بیاندیشند تا صدمات ناشی از ابزارهای هوایی را به حداقل برسانند. البته، در این میان قوانین عرفی موجود نیز بی‌تأثیر نبودند. در ادامه این نوشتار به بررسی این موارد خواهیم پرداخت.

۱. مفهوم نبردهای هوایی

نبرد هوایی به گونه‌ای از نبرد اشاره دارد که در آن از هواپیماها و دیگر ماشین‌های پرنده استفاده می‌شود و از مفاهیم جدید حقوق بین‌الملل می‌باشد که قدمت آن به سختی به یک قرن می‌رسد. پیش از این، تنها نبردهای زمینی و دریایی وجود داشتند ولی همگام با پیشرفت روزافزون فن‌آوری جنگ‌های هوایی نیز توسعه یافته‌اند. نبردهای هوایی با هدف انجام عملیات‌های تهاجمی و دفاعی و دستیابی به برتری‌های هوایی مورد استفاده قرار می‌گیرند.^۳

بر اساس دکترین هوا و فضا، جنگ هوایی مجموعه‌ای از یورش‌ها و حملات ناگهانی هوایی با ماهیت یکسان است که همزمان و به دنبال یک هدف مشترک انجام می‌شود. به عبارت دیگر، جنگی از این نوع، دستیابی به یک هدف را در جایی دنبال می‌کند که دو یا بیش از دو هواپیما در هر دامنه‌ای از عملیات درگیر می‌شوند که از آن جمله می‌توان به حملات، شناسایی، حمل و نقل و مأموریت‌های ویژه هوایی اشاره کرد. بنابراین، می‌توان گفت هنگامی که یک جنگ هوایی به عنوان عملی خصمانه تعریف می‌شود، بدین دلیل است که در واقع عملی را انجام می‌دهد یا قصد انجام عملی را دارد که دارای یک مشخصه واحد یعنی خشونت است.

در مفهومی دقیق، نبرد هوایی مجموعه عملیات نظامی و خصمانه‌ای است که از سوی کشوری به وسیله انواع هواناوها (بالن‌ها، انواع هواپیماها، هلیکوپترها و غیره) علیه کشور دشمن هدایت و راهبری می‌شود. جنگ هوایی شامل کلیه عملیات دیده‌بان شناسایی، اطلاعاتی، ایجاد رعب و وحشت مانند شکستن دیوار صوتی قلمرو هوایی دشمن، بمباران هوایی، پرتاب انواع موشک‌های هوا به هوا، هوا به زمین، فرو ریختن انواع گلوله‌ها، مواد، گازها، مایعات زیان‌بار ممنوعه در قلمرو دشمن است، اعم از این که این امر موجب تضعیف یا انهدام دشمن بشود یا نشود.^۴

برخی از صاحب‌نظران حقوق جنگ برای شناخت بهتر نبرد هوایی آن را به هوایی/افقی و عمودی تقسیم نموده‌اند.^۵ نبرد هوایی افقی به مجموعه عملیاتی که در قلمرو هوایی یا آسمان کشورهای متخاصم میان هواناوهای آنها رخ دهد، گفته می‌شود و جنگ هوا به زمین یعنی جنگ از قلمرو هوایی کشور متخاصم به قلمرو زیرین آن (اعم از زمینی و دریایی) که به آن جنگ عمودی می‌گویند.

۲. تاریخچه نبردهای هوایی

نبردهای هوایی اندکی پس از آن آغاز شدند که بشر توانست نخستین ماشین‌های پرنده را به پرواز درآورد، یعنی هفتم دسامبر ۱۹۰۳ در دیتون آهایو^۶ که اورویل رایت^۷ توانست به شکل موفقیت‌آمیزی یک پرواز ۵۲ ثانیه‌ای را در فاصله ۲۶۰ متری و در ارتفاع ۳ متری انجام دهد. پس از آن^۸ این صنعت توسعه پیدا کرده و استفاده از این ابزار رو به ازدیاد گذاشت که که البته استفاده‌های اولیه جهت امور صلح آمیز بود.^۹ ستوان گاووتی^{۱۰} ناحیه عین‌زارا^{۱۱} را در طول جنگ ایتالیا و ترکیه در ۱۲-۱۹۱۱ بمباران کرد و در واقع عملی را پایه‌ریزی کرد که یکی از عوامل تأثیرگذار در جنگ‌های بالکان در سال ۱۹۱۲ تا ۱۹۱۳ بود. در این جنگ، نیروی هوایی نقش مهمی در جنگ‌های ترکیبی هوا و زمینی داشت.^{۱۲}

در ابتدای جنگ جهانی اول ستوان واتیو^{۱۳} و سرجوخه براگت^{۱۴} در پیروزی فرانسه در نبرد مارن نقش داشتند^{۱۵} چرا که در نخستین عملیات شناسایی هوایی موفق، فرماندهان را از حرکات تاکتیکی نیروهای آلمان آگاه کردند و پس از مدت کوتاهی، سرجوخه فرانتس و مکانیکش کنالت^{۱۶} با استفاده از مسلسلی که بر هواپیما ایژن نصب شده بود آنچه را که امروز به عنوان اولین پیروزی در شلیک هوایی شناخته می‌شود رقم زد.^{۱۷}

پیش از این‌ها، بالن‌های هوای داغ برای نخستین بار توسط برادران جوزف و اتین مونت گولیفرا^{۱۸} در سال ۱۸۷۳ به پرواز درآمدند و اهداف صلح جویانه‌ای را دنبال کردند و نخستین بار در یک مأموریت جنگی در طول جنگ فرانکو-پورسی ۱۸۷۱ و ۱۸۷۰ به منظور شناسایی هوایی از این بالن‌ها استفاده شد.^{۱۹}

در جنگ جهانی دوم، نیروی هوایی نقش اصلی را در پیروزی متفقین ایفا کرد و پس از جنگ جهانی دوم تا به امروز، صنعت هواپیمایی و تسلیحات هوایی نسبت به گذشته به حد غیرقابل تصویری مسیر تحول و دگرگونی را طی کرده است. در نتیجه، امروز می‌توان با قاطعیت گفت که برتری در جنگ هوایی عامل اصلی پیروزی یک طرف خصم بر طرف دیگر است.^{۲۰}

۳. عرصه نبردهای هوایی

عرصه نبرد مکانی است که عملیات نظامی در آن حوزه واقع می‌شود. با توجه به تعاریفی که از جنگ هوایی ارائه شد، برای تعیین عرصه جنگ هوایی باید بین جنگ هوایی افقی و عمودی تفکیک قایل شد. عرصه مخاصمات در جنگ هوایی افقی، پهناي آسمان است و هدف، انهدام هواناوهای دشمن است. بنابراین، در این رابطه هیچ‌گونه محدودیتی برای کشورهای متخاصم وجود ندارد. از این روست که به محض آغاز مخاصمه، ترافیک هوایی غیرنظامی کشورها بر فراز قلمرو زمینی و آب‌های سرزمینی متخاصمان قطع می‌شود زیرا در غیر این صورت هواناوهای غیرنظامی نیز ممکن است هدف حملات هوایی قرار گیرند.

عرصه مخاصمات در جنگ هوایی عمودی کاملاً متفاوت است و علیرغم پذیرش چنین جنگی طبق مقررات لاهه (۱۹۰۷)، پس از جنگ جهانی اول بیهوده تلاش شد تا این نوع جنگ را ممنوع سازند. مناطق داخل در عرصه جنگ هوایی عمودی را می‌توان محدود به هدف‌های نظامی کرد.^{۲۱}

برای درک بهتر عرصه نبردهای هوایی، به بررسی هدف نظامی می‌پردازیم. در تعریف هدف نظامی آمده است: هدف‌های نظامی هدف‌هایی هستند که تخریب و انهدام کامل یا قسمتی از آنها یک برتری نظامی مشخص را تشکیل می‌دهد و ماهیتاً متضمن یک نفع نظامی است. بمباران چنین هدف‌هایی از دید حقوق بین‌الملل کاملاً مشروع و قانونی است. با این حال، تعریف مرز میان اهداف نظامی و غیرنظامی همچنان دشوار است. در بند دوم ماده ۵۲

پروتکل اول الحاقی، جامعه بین‌المللی تلاش کرده است تا توضیح دهد که چطور بین این دسته‌ها تفکیک صورت گیرد.^{۲۲} هدف‌های نظامی بدون قید حصر عبارتند از حمله و بمباران نیروهای نظامی، استحکامات، تأسیسات، آمادگی‌های ارتش، کارخانه‌های نظامی، خطوط مواصلاتی یا حمل و نقل در جهت استفاده نظامی.^{۲۳}

در جنگ هوایی افقی هیچ نقطه‌ای خارج از جبهه جنگ به شمار نمی‌آید، اما در جنگ هوایی عمودی نواحی خاصی، چه داخل قلمرو متخاصمان و چه خارج از آن، خارج از جبهه جنگ هوایی است:

۱) کشورهای بی‌طرف با سرزمین‌های بی‌طرف؛ ۲) شهرهای بی‌دفاع؛^{۲۴} ۳) اموال و املاک خصوصی فاقد جنبه نظامی؛ ۴) افراد غیرنظامی؛^{۲۵} ۵) ساختمان‌های عملی آموزشی، اماکن خیریه و بیمارستان‌ها. این بناها باید دارای علائم مشخصه کاملاً قابل رؤیتی برای مهاجم باشد؛^{۲۶} ۶) بناهای تاریخی و هنری^{۲۷} که واجد ارزش قابل توجهی بوده و مشخصات آنها در زمان صلح به کشورهای دیگر رسماً اعلام شده باشد.^{۲۸} ۷- مکان‌هایی که تخریب آنها در کنار منفعت نظامی ممکن است باعث آزاد شدن نیروهای خطرناک شود. مثل حمله به سد یا آب‌گیرها، یا نیروگاه‌های برق هسته‌ای.^{۲۹}

۴. نیروهای رزمنده در نیروهای هوایی

تشخیص و تفکیک نیروهای رزمنده و غیررزمنده دارای ریشه عرفی بسیار کهنی است. هدایت عملیات جنگی توسط رزمندگان و عوامل و ابزارهای مبارزاتی صورت می‌گیرد که طبق مقررات حقوق بین‌الملل صلاحیت کامل برای مبارزه داشته باشند، چه این امر در چگونگی اداره جنگ و آثار مترتب بر آن تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد. یکی از مهمترین ابزارهای مورد استفاده در جنگ هوایی که امروزه توجه حقوق‌دانان را به خود جلب کرده است، هواپیماهای بدون سرنشین است که به خاطر اهمیت آنها به تفصیل در قسمت بعد توضیح داده خواهد شد و اکنون به بررسی سایر مسایل کاربردی خواهیم پرداخت. ابزارهای اصلی مورد استفاده در جنگ هوایی که عنوان رزمنده در این جنگ را یدک می‌کشد هواپیما است که لازم است به معرفی انواع هواپیما پرداخته شود تا مشخص شود منظور از رزمنده در جنگ هوایی کدام دسته از هواپیماها هستند.

الف- هواپیماهای نظامی: دستورالعمل سن رمو در مورد حقوق بین‌الملل قابل اعمال در

مخاصمات مسلحانه در دریا، در بخش مفاهیم خود، هواپیماهای نظامی را این‌گونه تعریف می‌کند: هواپیمای نظامی هواپیمایی است که توسط واحدهای گمارده شده نیروهای مسلح یک کشور که دارای علائم نظامی آن کشور هستند، هدایت می‌شود، یکی از افراد نیروهای مسلح فرماندهی آن را به عهده دارد و خدمه آن افراد نظامی هستند که تحت مقررات نیروهای مسلح هستند.^{۳۰} در ماده ۳ پیش نویس کنوانسیون ۱۹۲۳ لاهه در خصوص قواعد جنگ هوایی آمده است که هواپیماهای نظامی باید علامتی بر روی بدنه خود داشته باشند که نشان دهنده ملیت و ماهیت نظامی آن باشد.^{۳۱}

ب- هواپیماهای دولتی: هواپیماهای دولتی تمام هواپیماهای متعلق به دولت یا مورد استفاده آن است که انحصاراً وظایف و عملکردهای دولتی دارند (مثل خدمات گمرکی یا پلیسی).^{۳۲} گرچه هیچ تعریف عموماً پذیرفته شده‌ای از هواپیماهای دولتی یا حکومتی در حقوق بین‌الملل وجود ندارد،^{۳۳} اما بر سر این نکته توافق است که هواپیماهای مورد استفاده در سرویس‌های گمرکی و پلیسی یا هواپیماهای حامل سران دولت، هواپیماهای دولتی یا حکومتی قلمداد می‌شوند.^{۳۴}

پ- هواپیماهای کشوری یا غیرنظامی: سایر هواپیماها به جز هواپیماهای نظامی و هواپیماهای دولتی هستند که انحصاراً برای حمل و نقل غیرنظامی (کشوری) مسافر یا کالا مورد استفاده قرار می‌گیرند.^{۳۵}

ج- هواپیماهای کمکی: به معنای هواپیمایی غیر از هواپیمای نظامی است که تحت کنترل صرف نیروهای مسلح یک کشور یا متعلق به آنهاست و جهت انجام امور دولتی و غیرتجاری استفاده می‌شود.^{۳۶}

با توجه به تعاریف ارائه شده در خصوص انواع هواپیماها، اشاره به این نکته ضروری است که هواپیماهای نظامی به عنوان نظامیان در نبردهای هوایی شناخته می‌شوند و سایر هواپیماها اگر برای انجام عملیات نظامی مورد استفاده قرار گیرند نظامی تلقی می‌شوند و به عنوان رزمندگان نظامی با آنان برخورد خواهد شد، اما در هر صورت، استفاده از هواپیماها در طول نبرد نیز از قواعد خاصی تبعیت می‌کند که اجرای آنها برای کشورها الزامی می‌باشد که به آنها اشاره خواهد شد.

هواپیمای نظامی، هواپیمای متعلق به نیروی هوایی یک دولت است که دارای علائم خارجی می‌باشد که تابعیت آن را مشخص می‌کند. ناوهای جنگی و هواپیماهای نظامی باید

آشکار و بدون هیچ‌گونه ابهامی به عنوان هدف نظامی با دارا بودن علائم خارجی، قابل شناسایی باشند. در بند یک ماده ۱۶ کنوانسیون ۱۹۳۳ لاهه آمده است که: «هیچ هواپیمایی به جز هواپیمای نظامی طرف‌های مختصمات مسلحانه بین‌المللی نمی‌تواند در هیچ‌گونه مختصمه شرکت کند».^{۳۷} ممنوعیت ذکر شده در بند ۱ ماده ۱۶ مقررات لاهه هیچ‌گاه به عنوان یک قاعده حقوق بین‌الملل قراردادی لازم الاجرا نشده، بلکه قاعده حقوق بین‌الملل عرفی است. این اصل یا پاسخی است به جمله نخست بند ۳ ماده ۴۴ پروتکل اول الحاقی که طبق آن «به منظور ارتقای حمایت از جمعیت غیرنظامی از آثار مختصمات، رزمندگان مکلف هستند در حین حمله یا در حین عملیات نظامی، پیش از حمله، خود را از جمعیت غیرنظامی تفکیک کنند». هواپیمای غیرنظامی یک شی غیرنظامی است که به طور کامل بر اساس بند ۱ ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی حمایت می‌شود. از سوی دیگر، هواپیمای نظامی باید قابل شناسایی باشد و مجاز است در عملیات نظامی شرکت مستقیم داشته باشد و ممکن است هدف حمله مسلحانه طرف مقابل قرار گیرد.^{۳۸}

هواپیمای نظامی باید تحت فرمان فرد نظامی باشد که به این سمت گماشته شده است و خدمه تحت انضباط نظامی قرار دارند.^{۳۹} بنابراین، هواناوهای مختصم را می‌توان به هنگام پرواز کامل یا در روی زمین مورد حمله قرار داد و منهدم ساخت. آنها باید علامت مشخصه داشته باشند که بتوان تابعیت و خصیصه نظامی بودنشان را بازشناخت. هواناوهای نظامی حق پرواز بر فراز کشور بی‌طرف را ندارند. خدمه پرواز مانند کارکنان نیروهای دریایی و زمینی تحت حمایت عهدنامه‌های مربوط به قوانین و عرف‌های جنگی می‌باشند، اما آنها به طور مسلم جزو کارکنان ارتش بوده، مأموریت داشته و نامشان در فهرست‌های کنترل کشور مختصم ثبت شده باشد. بنابراین، شباهت زیادی میان وضعیت حقوقی هوانوردان از یک سو و سربازان و ملوانان از سوی دیگر وجود دارد.^{۴۰}

با توجه به آنچه گفته شد، دریافتیم که نیروهای هوایی دشمن شامل هواپیماهای نظامی هستند که توسط افراد حقیقی که خلبان نامیده می‌شوند هدایت می‌شوند و این خلبانان نیز جز نیروی هوایی کشورهای مختصم به شمار می‌روند. حال که نیروهای رزمنده در نبرد هوایی شناخته شدند خالی از فایده نیست که به سلاح‌هایی که این نیروها مجاز هستند طبق قوانین بشردوستانه بین‌المللی از آنها استفاده کنند اشاره شود.

- طبق بند اول ماده ۳۵ کنوانسیون لاهه حق طرف‌های مختصمه در انتخاب ابزارهای

جنگ نامحدود نیست.^{۴۱} سلاح‌هایی که مورد استفاده قرار می‌گیرند بر اساس اصول محدودیت‌ها و ضرورت‌های نظامی کاربرد پیدا می‌کنند که قوانین بشردوستانه بین‌المللی آنها را تعیین کرده‌اند و محدودیت‌های خاصی برای انتخاب ابزارهای جنگی تعیین کرده‌اند. در اعلامیه سن پترزبورگ (۱۸۶۸)^{۴۲} نیز به این مهم اشاره شده است. از جمله این ممنوعیت‌ها در استفاده از ابزارهای نبرد هوایی بدین شرح است: ابزارهایی که باعث آسیب شدید گسترده و صدمه غیرضروری شوند^{۴۳} و از قبل آسیب آنها قابل پیش‌بینی است. این ممنوعیت در بند دوم ماده ۳۵ پروتکل اول بیان شده است.^{۴۴} وارد کردن آسیب جسمی و روانی تنها تا جایی توجیه‌پذیر است که برای رسیدن به اهداف نظامی مورد نظر ضروری باشد. منظور از آسیب گسترده، آسیبی است که غیرضروری باشد. مفهوم سنتی آسیب غیرضروری به معنای یک صدمه جسمی یا روحی است که نمی‌تواند با ضرورت نظامی توجیه شود.^{۴۵}

- کاربرد سلاح‌های آتش‌زا ممنوع است.^{۴۶} سلاح‌های آتش‌زا سلاح‌ها یا مهماتی هستند که ابتدائاً برای آتش زدن مواد یا اهداف یا سوزانیدن اشخاص یا اقدام به داغ شدن یا ترکیبی از هر دو طراحی شدند. نمونه این نوع سلاح‌ها شامل پرتاب‌کننده‌های آتش‌زا، فیوگاکها (سلاح‌های متضمن مایعات آتش‌زا) خمپاره‌ها، موشک‌ها، نارنجک‌ها، بمب‌ها و دیگر مواد محتوی مواد آتش‌زا.^{۴۷}

- استفاده از گازهای خفه‌کننده، سمی یا شیمیایی ممنوع است.^{۴۸} ممنوعیت استفاده از سلاح‌های شیمیایی قبل از این در ماده ۲۳ (قسمت الف) مقررات لاهه نیز گنجانیده شده است.^{۴۹} ممنوعیت کلی استفاده از گازهای سمی که هم اکنون تبلور قاعده حقوقی عرفی است نه فقط برای استفاده آنها علیه رزمندگان دشمن اعمال می‌شود، بلکه به ممنوعیت آلوده کردن تجهیزات ارائه‌کننده آب و مواد غذایی نیز گسترش می‌یابد. این مسئله در بند ۲ ماده ۴ پروتکل اول و ماده ۱ پروتکل دوم در مورد حمایت از اهداف و تجهیزات ضروری برای بقای جمعیت غیرنظامی مقرر گردیده است.

- استفاده از سلاح‌های باکتریولوژیک ممنوع است.^{۵۰} کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک توسعه، تولید، تحصیل و انباشت سلاح‌های باکتریولوژیک و استفاده از آنها را در هر درگیری نظامی ممنوع می‌کند. این کنوانسیون انهدام کامل همه این سلاح‌ها را مقرر می‌کند، اگر چه به تعریف دقیق سلاح‌های بیولوژیک نمی‌پردازد. با این حال، به نظر می‌رسد که یک توافق کلی وجود دارد که بر اساس آن، همه سازواره‌های زنده‌ای ذیل این معاهده قرار می‌گیرند که

می‌توانند موجب بیماری یا گسترش آن یا مرگ انسان، حیوانات، یا سیارات شوند. این سازواره‌ها که برای استفاده در عملیات مسلحانه طراحی شده‌اند می‌توانند باکتری‌ها، میکروب، ویروس، قارچ یا سایر سازواره‌های خسارت زننده به دیگر موجودات زنده را در برگیرند.^{۵۱}

– استفاده از تله‌های انفجاری ممنوع است. ماده ۲ پروتکل دوم کنوانسیون ۱۹۸۰ در مورد ممنوعیت یا محدودیت استفاده از برخی سلاح‌های متعارف، تله‌های انفجاری را تعریف کرده است.^{۵۲} این تله‌ها ممکن است باعث صدمات شدید شوند و حتی اثرات مخرب زیادی داشته باشند. نمونه‌های برجسته تله‌های انفجاری مواردی است که توسط ویتنامی‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

۵. هواپیماهای بدون سرنشین در نبردهای هوایی

در اوایل ایجاد صنعت هوایی، کشورها در نبردهای خود برای حمله به دشمنان خود از بالن‌ها استفاده می‌کردند و بعدها با توسعه صنعت هوایی، هواپیماها و بالگردها مورد استفاده قرار می‌گرفتند، اما امروزه شاهد استفاده از نمونه جدیدی از سلاح‌های پرنده نظامی هستیم که هواپیماهای بدون سرنشین از مصداق‌های بارز آن به شمار می‌آیند. اتکاء بر سیستم‌های پروازی هواپیماهای بدون سرنشین در عملیات جنگی پدیده جدیدی است که در ابتدا عمدتاً برای انجام عملیات‌های اطلاعاتی، مهارتی و شناسایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و معمولاً کارکرد آنها مبتنی بر انتقال پیوسته تصاویر به مراکز فنی عملیات است که از آن تصاویر با اهداف اطلاعاتی و تسهیل حملات نیروهای زمینی یا هواپیماهای سرنشین‌دار استفاده می‌شد.^{۵۳}

در تعریف هواپیماهای بدون سرنشین آمده است که هواپیماهای بدون سرنشین به هواپیمایی اطلاق می‌گردد که یا توسط خلبان از روی زمین هدایت می‌شود یا طبق مأموریت یا برنامه‌های محوله به آنها، به طور خودکار پرواز می‌کنند.^{۵۴}

اولین هواپیماهای بدون سرنشین که به تولید انبوه رسید در سال ۱۹۴۱ توسط رینالدینی^{۵۵} ساخته شده است.^{۵۶} پس از آن، نیروهای ناتو در جنگ بالکان، ارتش آمریکا در جنگ ۱۹۹۰ خلیج فارس، نیروهای ناتو در مبارزات خود علیه صرب‌های بوسنیایی در ۱۹۹۵ و اسرائیل در جنگ ۱۹۸۲ با لبنان^{۵۷} از این هواپیماها البته به منظور شناسایی استفاده نمودند. در سال ۲۰۰۰، ایالات متحده خود را برای کاربردی کاملاً جدید از این ابزارها به عنوان ابزار پرتاب موشک آماده می‌کرد. هواپیماهایی با چنین قابلیتی در اوایل اکتبر ۲۰۰۱ در افغانستان به کار برده شد و

در ۳ نوامبر سال ۲۰۰۳ مأموران سازمان سیا به وسیله یک هواپیمای بدون سرنشین، موشک‌های Hellfire مجهز به لیزر را به یک وسیله نقلیه درحال عبور در یمن شلیک کرده و تمام سرنشینان آن از جمله یک شیعه امریکایی را به قتل رساندند. در طول تهاجم به عراق که در سال ۲۰۰۲ آغاز شد، ایالات متحده مرتباً از هواپیماهای بدون سرنشین شناسایی و تهاجمی استفاده کرده است که این اقدامات هم راستای با عملیات‌های نظامی در سال ۲۰۰۹ پایان یافت. ایالات متحده در سال ۲۰۰۴ به استفاده از این هواپیماها در پاکستان روی آورد شمار این حملات در سال ۲۰۰۸ به طور چشمگیر افزایش یافت و در سال ۲۰۰۹ به اوج خود رسید.^{۵۸}

با این وجود، اصول اساسی در حقوق بشردوستانه بین‌المللی وجود دارند که باید در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین از آنها استفاده کرد که اهم آنها بدین شرح است:

- اصل قانونی بودن هدف که همان اصل تفکیک بین اهداف نظامی و غیرنظامی است. بنا بر این اصل که برای هر سلاح به طور یکسان به کار گرفته می‌شود، کاربرد سلاح باید بر اساس قواعد حقوق بشردوستانه باشد^{۵۹} و اولین مانعی که در ارتباط با هواپیماهای بدون سرنشین باید بر آن غلبه کرد وضعیت یک هدف است. ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی اصول تمایز را مشخص می‌کند.^{۶۰} همواره باید طرفین درگیر را از جمعیت غیرنظامی تفکیک نمود. همچنین، باید بین اهداف غیرنظامی و اهداف نظامی که در عملیات‌ها هدف قرار می‌گیرند تمایز قائل شد. هیچ تفاوتی بین هواپیماهای بدون سرنشین و دیگر ابزارهای عملیاتی در ارتباط با تبعیت از این قانون وجود ندارد.^{۶۱}

- اصل قابل اعمال دیگر اتخاذ اقدامات احتیاطی می‌باشد. قوانین بشردوستانه بین‌المللی اتخاذ اقدامات احتیاطی قبل از حمله را برای به حداقل رساندن آسیب‌ها به غیرنظامیان اجبار می‌کند. الزامات دقیق در ماده ۵۷ پروتکل اول الحاقی^{۶۲} مشخص شده‌اند که منعکس‌کننده قوانین بشردوستانه بین‌المللی است که هم برای نبردهای مسلحانه بین‌المللی و هم غیر بین‌المللی کاربرد دارد. اقدامات احتیاطی امکان‌پذیر اقداماتی هستند که با توجه به تمام شرایط حاکم بر زمان از جمله ملاحظات نظامی عملی بوده یا از لحاظ عملی قابل اجرا باشد. در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین، این کار مستلزم بهره‌برداری کامل از حسگرهایی است که بر روی هواپیما سوار شده‌اند. همچنین، باید تا زمانی که شناسایی کامل هدف صورت گیرد، هواپیما به طور کامل بر روی هدف پرواز کند. به این ترتیب، احتمال اشتباه در حملات

به شدت کاهش می‌یابد.

- اصل سوم، اصل تناسب است. این اصل بدین معنی است که حمله‌ای که در شرایط یاد شده و با علم به این صورت می‌گیرد که در صورت وقوع حمله، جان غیرنظامیان در خطر می‌افتد و اموال و اشیاء غیرنظامی مورد آسیب و صدمه قرار گرفته و نتیجه حاصل از حمله با مزیت و منافع نظامی مستقیمی که انتظار می‌رفته در تناسب نباشد، از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه ممنوع و نامشروع است. حملاتی که توسط هوایماهای بدون سرنشین انجام می‌شود، ممکن است با اصل تناسب در تناقض قرار گیرد. بدین معنا که نتایج به دست آمده از حمله با میزان منافع نظامی که طرف مخاصمه می‌توانسته به دست آورد متناسب نبوده و از آن فراتر رود، به نحوی که به کشتار بی‌دلیل غیرنظامیان منجر شود.^{۳۳}

۶. شکل‌گیری قوانین در نبردهای هوایی

در این قسمت به چگونگی شکل‌گیری قوانین در خصوص جنگ هوایی اشاره می‌کنیم تا مشخص شود قواعدی که بعضاً در متن ذکر شد چه سیر تکاملی را پشت سر گذاشته‌اند. در طول ادوار گذشته تلاش‌های بسیاری صورت گرفته است تا جنگ‌افزارها محدود شوند در سال ۱۸۹۹، زمانی که هنوز چندان از بالن‌ها استفاده نمی‌شد، دولت‌ها در نخستین کنفرانس لاهه توافق کردند برای مدت ۵ سال پرتاب بمب و مواد منفجره را از بالن‌ها یا وسایل مشابه ممنوع کنند.^{۳۴} این استمهال در دومین کنفرانس لاهه تجدید شد و در اینجا نیز یک بیانیه جدید صادر گردید که مجدداً ممنوعیت استفاده از جنگ‌افزارهای هوایی و نظایر آن را برای یک دوره تا زمان برگزاری سومین کنفرانس صلح ممنوع کرد.^{۳۵}

بنابر ماده ۲۵ ضمیمه کنوانسیون لاهه در مورد جنگ‌افزارهای زمینی ۱۸۹۹، حمله یا بمباران شهرها، روستاها، سکونت‌گاه‌ها یا ساختمان‌هایی که بی‌دفاع هستند به هر طریقی ممنوع است.^{۳۶} مؤسسه بین‌المللی دروایت در جلسه‌ای که در سال ۱۹۱۱ در مادرید برگزار کرد آیین‌نامه استفاده از جنگ‌افزار هوایی را پیشنهاد نمود. طبق ماده ۸ این آیین‌نامه، بمباران با استفاده از هوایما بر علیه شهرها، روستاها، سکونت‌گاه‌ها یا ساختمان‌هایی که بی‌دفاع هستند ممنوع است. همچنین، بیان شد که قوانین تبیین شده در کنوانسیون لاهه به تاریخ ۱۸ اکتبر ۱۹۰۷ در ارتباط با محاصره و بمباران با استفاده از نیروهای زمینی و دریایی، قابل اعمال برای نیروهای هوایی نیز می‌باشد. این پیشنهاد رد شد و در نهایت، کنفرانس این قانون را تصویب

کرد که نیروهای هوایی مجاز هستند به حمله دست زنند اما دامنه حمله آنها نباید از جنگ‌افزارهای زمینی و دریایی فراتر رود.

بنابراین، مفاد ماده ۲۵ و ۲۶ مقررات ضمیمه به کنوانسیون چهارم ۱۹۰۷ ژنو که اصول بمباران و تهاجم با جنگ‌افزار زمینی بود عموماً قابل تعمیم به جنگ‌افزارهای هوایی نیز هستند.^{۲۷} اما در اجرای این دو اصل در جنگ هوایی دو مشکل موجود است: یکی اینکه مکان بی‌دفاع چه مکانی است و دیگر اینکه ماده ۲۶ که مقرر فرمادهی را مجاز می‌کند که از تمام قدرت خود برای هشدار دادن به مقامات محلی استفاده کند، از آنجا که این قانون در مورد تهاجمات کاربرد نداشت، این مسأله که آیا بمباران هوایی جزو تهاجمات است یا خیر جای بررسی داشت.^{۲۸}

دو اصل دیگر که وجود دارند و به جنگ‌افزارهای هوایی مربوط می‌شوند بخش آخر ماده ۲۹ بوده است.^{۲۹} که طرفین را ملزم می‌کند که کسانی که از بالن استفاده می‌کنند را به عنوان جاسوس‌های اعزامی در نظر بگیرند و دومین اصل بند ۲ ماده ۲۰۵۳ است که به کشورها اجازه داده از ابزارهای هوایی در اختیار خود با هدف انتقال پیام و افراد و دارایی استفاده کنند.^{۳۱}

پس از جنگ جهانی اول، به جای تنظیم مقررات مربوط به استفاده از هواپیما تلاش شد که قابلیت هوایی محدود یا ممنوع شود. نخستین تلاش در قراردادی در سال ۱۹۱۹ باعث تحمیل خلع سلاح هوایی به آلمان شد که مدت کمی پس از آن محدودیت‌ها نادیده گرفته شد. دومین تلاش در کنفرانس واشنگتن بود که در ارتباط با محدودسازی تسلیحات در سال ۱۹۲۱ با شرکت پنج قدرت پیروز جنگ جهانی یعنی فرانسه، ایتالیا، ژاپن، بریتانیا و آمریکا ایجاد شد. گرچه در کنفرانس واشنگتن هیچ قانونی در مورد هواپیما تنظیم و تصویب نشد، با این حال، در این کنفرانس توافق شد که یک کنفرانس جدید به جنگ‌افزار هوایی اختصاص پیدا کرده و برگزار شود. کمیسیون هیئت داوران تعیین شده و در ۱۱ دسامبر ۱۹۲۲ تا فوریه ۱۹۳۳ در لاهه ملاقات کردند و قوانین لاهه در ارتباط با جنگ‌افزارهای هوایی را تصویب کردند.^{۳۲}

لاشه در خصوص جنگ‌افزارهای هوایی شامل ۶۲ ماده است که این اصول از قانون جنگ‌افزارهای دریایی الگوبرداری شده است. این قوانین، به طور کلی پس از بررسی مفاهیم و علایم کلی به ترتیب به بیان، اصول کلی، نیروهای متخصص، بمباران‌ها، جاسوسی، قدرت نظامی حاکم بر دشمن، هواپیماهای بی‌طرف، بازدید و جست و جو می‌پردازد.^{۳۳} به راحتی نمی‌توان گفت آیا قوانین لاهه در ارتباط با جنگ‌افزارهای هوایی به قوانین مرسوم بین‌المللی

تبدیل شده‌اند یا خیر. با این وجود، آنگونه که شایسته است مورد توجه دولت‌ها قرار نمی‌گیرد. اما در سال ۱۹۳۲ قطعنامه بنس (Benés) که در کمیسیون خلع سلاح به تصویب رسید بیان می‌داشت که حملات هوایی علیه جمعیت غیر نظامی باید مطلقاً ممنوع باشد.^{۷۴} جنگ داخلی اسپانیا و سیتو ژاپن باعث افزایش استفاده از جنگ افزارهای هوایی و کاربرد گسترده بمباران هوایی بدون تمایز گذاشتن بین نظامیان و غیرنظامیان شد که مناطق مختلفی توسط نیروی هوایی آلمان تخریب شد و این باعث نگرانی بریتانیا شد و آیین‌نامه‌ای در سال ۱۹۳۸ توسط مجمع اتحادیه ملل تصویب شد که بیانگر اصولی بود که می‌گوید هر گونه حمله علیه جمعیت غیر نظامی، غیرقانونی و ممنوع است. در این مقررات، اصول زیر به عنوان مبنای ضروری برای مقررات بعدی بیان شده است: (۱) بمباران عمدی جمعیت غیر نظامی غیرقانونی است، (۲) اهدافی که از روی هوا بر روی آنها نشانه‌گیری می‌شود باید اهداف نظامی مشخص و مشروع بوده و بتوان آنها را از سایر اهداف شناسایی کرد، (۳) هر گونه حمله بر روی اهداف نظامی مشروع باید به گونه‌ای انجام شود که جمعیت غیر نظامی مجاور این اهداف به خاطر غفلت آسیب نبینند.^{۷۵}

در نهایت، تلاش کشورها در خصوص قاعده‌مند کردن جنگ با قوانین قراردادی، تصویب کنوانسیون ژنو است اما این کنوانسیون به طور گسترده به قوانین جنگ هوایی نپرداخته است. این کنوانسیون، به حمایت از اشخاص در کنوانسیون اول و دوم می‌پردازد، چنانکه در بند ۴ و بند ۵ ماده ۱۳ هر دو کنوانسیون، اعضای غیر نظامی خدمه هواپیماهای جنگی و خدمه هواپیماهای غیر نظامی را که زخمی و بیمار هستند در برمی‌گیرد.^{۷۶}

پرسنل بخش هوانوردی نظامی در دسته نیروهای نظامی هستند که بر اساس مفاد اول تا سوم ماده ۱۳ حمایت می‌شدند.^{۷۷} بندهای ۵ و ۶ ماده ۴ سومین کنوانسیون ژنو اسیران جنگی را در دسته نظامیان زندانی قرار می‌دهد و آشکارا از پرسنل نظامی که در مفاد ۱ تا ۳ ماده ۴ مورد حمایت قرار گرفته اند نام نمی‌برد.^{۷۸} همچنین، در این کنوانسیون‌ها به هواپیماهای پزشکی اشاره شده است که قوانین مربوط به آنها در مفاد ۳۶ و ۳۷ کنوانسیون اول، ۳۹ و ۴۰ کنوانسیون دوم و ۲۲ کنوانسیون چهارم آورده شده است.^{۷۹}

در ماده ۱۸ کنوانسیون ژنو ۱۹۲۹، نخستین اصول مربوط به حفاظت از هواپیماهایی است که صرفاً کادر پزشکی دارند.^{۸۰} کنوانسیون ژنو همچنین به سرحدات بی‌طرف پرداخته است. از آنجا که این مناطق غیر قابل تجاوز هستند، هواپیماهای نظامی دولت‌های متخاصم باید در آن

زمان قدرت بی‌طرف را به رسمیت شناخته، ارتفاع و مسیر پرواز خود را در مناطق مربوط به آنها تعیین کنند. آنها همچنین می‌توانند در صورت لزوم در مناطق بی‌طرف فرود بیابند. افراد زخمی و بیمار در مناطق بی‌طرف از هواپیما تخلیه شده، بنابراین، این افراد پس از درمان نمی‌توانند در جنگ مجدداً شرکت کنند. این قانون بر اساس توافق بین کشورهای بی‌طرف و طرفین درگیر کاربرد پیدا می‌کند.^{۸۱}

پس از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو که بعضاً به حقوق جنگ هوایی اشاره دارند، در پروتکل‌های الحاقی به این کنوانسیون‌ها قواعدی به جنگ هوایی اختصاص داده شده است و بعضاً قواعد عمومی را ذکر می‌کنند که قابل تعمیم به جنگ هوایی هستند.^{۸۲} مفاد ۲۴ تا ۳۱ پروتکل اول الحاقی به هواپیماهای پزشکی اختصاص داده شده‌اند. اصول عمومی دیگری که در این مورد کاربرد پیدا می‌کنند، ماده ۳۵ قوانین پایه و ماده ۳۷ است.^{۸۳} در مواد ۴۸ تا ۶۷ پروتکل اول محدودیت‌های قابل توجهی برای طرفین درگیر در نظر می‌گیرند از جمله اینکه دقت بمباران‌های مدرن^{۸۴} باید با توجه به این قوانین افزایش پیدا کند.

سایر قواعد مندرج در کنوانسیون ژنو و پروتکل اول الحاقی همان‌گونه که بعضاً در متن ذکر شده است باید از سوی کشورها در هنگام جنگ هوایی رعایت شوند، از جمله قواعد مندرج در ماده ۳۵ کنوانسیون قواعد اساسی در جنگ هستند و باید رعایت شوند. مواد ۲۴ تا ۳۱ مجموعه قوانینی در خصوص هواپیماهای پزشکی را مطرح می‌کنند که البته قبلاً در کنوانسیون ژنو پیش بینی شده است اما پروتکل با دقت بیشتری به این قوانین پرداخته و بین هواپیماهای پزشکی که بر فراز مناطقی پرواز می‌کنند که در اشغال نیروهای متخاصم قرار دارند و مناطقی که توسط نیروهای متخاصم کنترل نمی‌شوند تفاوت قایل است. در خصوص مناطقی که در کنترل نیروی متخاصم است در ماده ۲۷ آمده است که هواپیما باید موافقت مقامات ذی‌صلاح را برای چنین پروازی به دست آورد و برای پرواز در سایر مناطق نیاز به کسب موافقت قبلی از طرف دیگر متخاصم نیست. در ماده ۵۳ به حمایت از اموال فرهنگی پرداخته شده است. گرچه ما در این نوشته به قواعد جنگ‌های زمینی و دریایی برای اعمال بر جنگ‌های هوایی اشاره کردیم اما طبق یکی از نظریاتی که مطرح شده است؛ قوانین جنگ بر روی خشکی زمانی برای جنگ هوایی کاربرد دارند که در قالب جنگ بر روی خشکی یا در پشتیبانی از نیروهای زمینی انجام شود و قوانین جنگ دریایی زمانی در حوزه هوایی کاربرد دارد که جنگ در پشتیبانی از نیروی دریایی باشد.^{۸۵} یکی از دکت‌ترین که توسط موسسه حقوق

بین‌المللی که در خصوص قواعد جنگ هوایی در قطعنامه ۲۲ آوریل ۱۹۱۱ بیان شده است این است که جنگ افزارهای هوایی تنها زمانی قانوناً قابل استفاده هستند که شرایط خاصی داشته باشند از جمله اینکه نباید تهدید بزرگتری برای افراد و دارایی‌های کشورهای نسبت به جنگ افزارهای خشکی و دریا اجاد کنند.^{۸۶}

فرجام

با توجه به این که استفاده از جنگ افزارهای هوایی در نبردهای مسلحانه بین کشورهای سابقه چندان طولانی مدتی ندارد، چندان دور از ذهن نیست که قواعد موجود در این زمینه دارای ضعف‌هایی باشد. همانگونه که ذکر آن رفت، دولت‌ها در عرصه‌های مختلف توجه خاص به کاربرد این سلاح‌ها داشته‌اند. در طول روند توسعه این ابزارها، عوامل بسیاری دیده می‌شود که بر ایجاد قواعد بین‌المللی در خصوص جنگ هوایی تأثیر بسزایی داشته است از جمله: جدید بودن پدیده پرواز در حقوق بشردوستانه، پیشرفت‌های سریع فنی این نمونه از سلاح‌ها که نیاز به بروزرسانی قواعد را می‌طلبد و ماهیت دوگانه هواپیماها که هم جهت تأمین منافع نظامی و هم غیر نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

با این وجود، نبود قوانین مثبت در خصوص جنگ‌های هوایی به معنای آزادی کامل در استفاده از این ابزارهای خاص نیست، بلکه کاربرد این ابزارها توسط آن بخش از قواعد عرفی و قوانین مرسوم بین‌المللی و مقررات مربوط به حملات هوا به زمین که در کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی ذکر شده و قابل اعمال بر جنگ‌های هوایی هستند، قاعده‌مند شده است. بنابراین، قواعد موجود در زمینه حقوق جنگ دریایی و زمینی می‌توانند راهنمای مؤثری برای رسیدن به قواعدی باشند که بر استفاده از جنگ افزارهای هوایی حاکم باشند، با این حال، به دلیل پراکندگی قواعدی که در کنوانسیون‌های مختلف ذکر شده است، تعیین کردن اصول حاکم بر عملیات‌های هوایی بر مبنای آنها دشوار است، اما به دلیل نبودن قواعد قطعی، بهتر است که با در نظر داشتن کنوانسیون ۱۹۲۳ لاهه به قوانین مرسوم بین‌المللی و قوانین متعارف مراجعه کرد. یکی از راه‌کارهایی که ممکن است کمک شایانی در این زمینه داشته باشد رجوع به اصل مارتنز است این اصل در ماده ۱ بند ۲ پروتکل اول الحاقی آورده شده است، بدین شرح که «غیرنظامیان و رزمندگان در مواردی که تحت شمول پروتکل حاضر یا سایر موافقت‌نامه‌های بین‌المللی نباشند، همچنان مشمول حمایت و اقتدار اصول حقوق بین‌الملل خواهند بود که از

عرف مسلم و اصول انساندوستانه و ندای وجدان عمومی ناشی می‌شود». دامنه این اصل آنقدر گسترده است که تمام انواع جنگ‌افزارهای دریایی، هوایی و زمینی را در برمی‌گیرد. بر این مبنا و بر اساس سایر قواعد موجود، تنظیم یک کنوانسیون در این زمینه برای پوشش دادن خلأ موجود ضروری به نظر می‌رسد. لازم به ذکر است که در حال حاضر اندیشمندان حقوق بین‌الملل در دانشگاه‌ها و مراکز تلاش‌هایی را تحت پوشش HRCR در راستای اصول مربوط به دانشگاه در جهت تنظیم قوانین جنگ‌افزارهای هوایی آغاز کرده‌اند. اما قواعد عرفی که دولت‌ها در جنگ هوایی ملزم به رعایت آن هستند که عملیات خصمانه آنها جنبه حقوقی داشته باشند، می‌توان به اصول مهمی همچون اصل تفکیک، اتخاذ اقدامات احتیاطی، منع حملات کورکورانه، اصل تناسب، انسانیت و ضرورت نظامی اشاره کرد. بنابراین، تا زمان ایجاد قواعد صریحی در خصوص جنگ هوایی، قواعد موجود در کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن و قواعد عرفی موجود در خصوص حقوق بشردوستانه بین‌المللی و البته قواعد کنوانسیون‌های لاهه و سایر کنوانسیون‌های موجود در زمینه حقوق جنگ وجود دارند، که این خلأ را پر می‌کنند و توجه به این اصول دقت نظر اندیشمندان حقوق بین‌الملل را می‌طلبد که مانع سوء استفاده قدرت‌ها از خلأ موجود شوند. ❖

پی نوشت‌ها

1. Montgolfier Etienne Joseph
2. Guisandez, Gomez Javier, The law of Air warfare, International Review of the Red Cross, 1998, No. 323, P. 353.
3. www.definitions.uslegal.com/a/aerial-warfare
۴. ضیایی بیگدلی، محمدرضا، حقوق جنگ، ج. نخست، تهران: نشر دانشگاه علامه، ج. دوم، سال ۱۳۸۳، ص. ۱۰۰.
۵. پیشین، ص. ۱۰۱.
6. Dayton Ohio
7. Orville Wrighty
8. Guisandez Gomez, Javier, Op. Cit. p. 355.
9. Enciclopédie Aviaciony Astronaution, Ediciones Garriga, 1972, Vol. I, p. 1078.
10. Lt Gavotti
11. Ainzara
12. Charles Rousseau, Le Droit des conflats Armes, Editions De done, Paris: 1983, p. 365.
13. Lt Watteau
14. Sgt Breguet
15. Battle of the Maren
16. Sgt frantzand Quenault
17. Enciclopédie Aviaciany Astronaution, op. cit. P. 1079.
18. Montgolfier Etienne Joseph
19. Guisand Gomez, Jarier, op.cit, p. 358.
۲۰. ضیایی بیگدلی، پیشین، ۱۰۱.

۲۱. پیشین، ۱۰۲.

۲۲. ماده ۵۲: (۱) اموال غیرنظامی نباید هدف حمله یا اقدام تلافی‌جویانه قرار گیرند. منظور از اموال غیرنظامی کلیه اموالی است که مشمول تعریف هدف‌های نظامی مندرج در بند ۲ نمی‌شوند. (۲) حمله‌ها منحصرأ باید به هدف‌های نظامی محدود گردد تا آنها که به اموال مربوط می‌شود هدف‌های نظامی به اموالی محدود می‌شود که به لحاظ ماهیت محل، هدف یا کاربرد آنها سهم مؤثری در عملیات نظامی داشته و تخریب کلی یا جزئی، تصرف یا از کار انداختن آنها در شرایطی زمانی موجود، یک مزیت نظامی معین محسوب گردد. (۳) در صورت تردید نسبت به اینکه اموالی مانند مکان‌های عبادت، خانه یا سایر محل‌های مسکونی یا یک مدرسه که به طور معمول به مقاصد غیرنظامی اختصاص دارند به نحوی مورد استفاده قرار گیرند که نقش مؤثری در عملیات نظامی داشته باشند فرض بر آن خواهد بود که چنین نقشی ندارند.

۲۳. پیشین، ص. ۱۰۲.

۲۴. ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی در حمایت از مکان‌های بی‌دفاع.

۲۵. ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی در حمایت از اموال غیرنظامی.

۲۶. ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی.

۲۷. ماده ۵۳ پروتکل اول الحاقی: بدون آنکه به مقررات کنوانسیون لاهه در خصوص حمایت از اموال فرهنگی در هنگام مخاصمه مسلحانه مورخ ۱۴ مه ۱۹۵۴ (برابر با ۱۳۳۳/۲/۲۴) ه (ش) و نیز سایر اسناد بین‌المللی لطمه‌ای وارد شود، ارتکاب اعمال زیر ممنوع است: الف) اعمال خصمانه علیه بناهای یادبود تاریخی، آثار هنری، یا مکان‌های عبادت که میراث فرهنگی و معنوی ملت‌ها را تشکیل دهد. ب) استفاده از این اموال برای پشتیبانی از تلاش‌های نظامی ج) قرارداد این اموال به عنوان هدف اعمال تلافی‌جویانه.

۲۸. پیشین، ص. ۱۰۳.

۲۹. ماده ۵۶ پروتکل اول الحاقی در خصوص حمایت از کارگاه‌ها و تأسیسات دارای نیروهای خطرناک.

۳۰. مهرداد رضاییان (مترجم) حقوق بین‌الملل ناظر بر نحوه هدایت مخاصمات مجموعه کنوانسیون‌های لاهه و برخی اسناد بین‌المللی دیگر، تهران: نشر سرسم، ۱۳۸۳، ص. ۱۱۱.

۳۱. پیشین، ص. ۱۵۸.

۳۲. فلک، دیتر، حقوق بین‌الملل در مخاصمات مصلحانه بین‌المللی، ترجمه قاسم زمانی و دیگران، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، چاپ دوم، ۱۳۹۱، ص. ۵۴.

33. see, however, Art 3 Cbl of the 1944 Chicago Convention On civiAviation

(15unts 295 BGBT. 1956 II, 411F

34. Fischer, in Isper, s. 51. Para 29

۳۵. دیتر فلک، پیشین، ص. ۵۴۱.

۳۶. مهرداد رضاییان، پیشین، ص. ۱۱۱.

۳۷. هیچ هواپیمایی به غیر از هواپیماهای نظامی نیروهای متخاصم نمی‌تواند در هیچ‌گونه عملیات خصمانه شرکت کند. مفهوم واژه عملیات خصمانه شامل انتقال جاسوسان نظامی برای استفاده یک نیروی متخاصم هم می‌شود. یک هواپیمای خصوصی هنگام جنگ نمی‌تواند خارج از محدوده تحت صلاحیت کشورش مسلح باشد.

۳۸. فلک، همان، ص. ۱۴۶.

۳۹. ماده ۱۴ مقررات لاهه جنگ هوایی ۱۹۲۳.

40. Delbe. L, Les Principes Generaux du Droit International Public, I.G.D.J. pp. 560-561.

۴۱. ماده ۳۵ (۱): حق طرف‌های منخاصمه در انتخاب شیوه‌ها و وسایل جنگی در هیچ منخاصمه مسلحانه‌ای نامحدود نیست.

۴۲. این اعلامیه در تاریخ ۲۹ نوامبر ۱۸۶۸ توسط کشورهای که در کنفرانس صلح جهانی لاهه حضور داشتند امضا شد که بر طبق آن طرف‌های قرارداد موافقت کردند تا از استفاده از گلوله‌هایی که به راحتی در بدن انسان منبسط یا منفجر می‌شوند امتناع کنند. گلوله‌هایی با پوشش سخت که داخل آن را به خوبی نمی‌پوشانند، گلوله‌هایی که دارای شکاف عمیقی هستند هم از این قاعده مستثنا نیستند.

43. Guisandez Gomez javier, Op. cit, p. 6.

۴۴. ماده ۳۵ (۲): به کار بردن سلاح‌ها، پرتاب شونده‌ها و مواد و شیوه‌های جنگی از نوعی که منجر به وارد کردن صدمات بیش از حد و درد و رنج غیرضروری می‌شود، ممنوع است.

۴۵. فلک، پیشین، صص. ۱۶۳-۱۶۴.

۴۶. کنوانسیون ممنوعیت یا محدودیت کاربرد برخی از سلاح‌های متعارف که ممکن است موجب جراحات مفرط شده و یا دارای اثرات غیرقابل تبعیض باشند در ۱۰ اکتبر ۱۹۸۰ تصویب و تا ۱۰ آوریل ۱۹۸۱ در مقر سازمان ملل متحد در نیویورک برای امضا تمام کشورها مفتوح ماند.

۴۷. پیشین، ص. ۱۸۸.

۴۸. پروتکل ژنو راجع به منع استعمال گازهای خفه کننده و مسموم و شبیه آن و همچنین

- مواد میکروبی در جنگ در ۲۷ ژوئن ۱۹۲۵ به تصویب بخش اعظمی از کشورها رسید.
۴۹. ماده ۲۳: علاوه بر ممنوعیت‌هایی که توسط کنوانسیون‌های ویژه خلاصه می‌شود، موارد ذیل نیز ممنوع می‌باشد الف: استفاده از سم یا اسلحه‌های سمی...
۵۰. کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک ۱۹۷۲ نخستین معاهده جهانی برای قانونی کردن ممنوعیت دسته کاملی از سلاح‌های کشتار جمعی بود.
۵۱. پیشین، ص. ۲۰۸.
۵۲. تله‌ها به معنی هرگونه وسیله یا ماده‌ای است که به منظور کشتن یا زخمی کردن، طراحی و ساخته می‌شود و کاملاً غیرمنتظره عمل می‌کند. بدین صورت که وقتی شخصی به یک هدف به ظاهر بی‌خطر و امن نزدیک می‌شود، ناگهان به دام می‌افتد.
53. Michael N. Schmitt, "Unmanned Combat Aircraft Systems and International Humanitarian Law: Simplifying the oft Benighted Debate", Boston university international law journal, 2012, Vol. 30, p. 593.
۵۴. تقی زاده، زکیه، هداوندی، فاطمه، "کاوشی در مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین‌الملل". فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۳۹۱، شماره ۳۵، ص. ۶۵.
55. Reginald Denny
۵۶. پیشین، ص. ۶۷.
57. Tia Goldenberg, Israel Unveils New Drone Fleet that Can Reach Iran, Washington Examiner 22nd, February 2010.
58. Mary Ellen O'Connell, "The International Law of Drones", ASIL Insight, November 12, 2010, Vol. 14, Issue 37.
59. Special Rapporteur on Extra judicial, summary or arbitrary Executions, study on tarject. 79. Hum. RTS.Coans, UN.DOC. A/HRC/14/24Add. 6 (may.28.2010) by Philip Alston chevein after Alson Report
۶۰. ماده ۴۸: به منظور تضمین احترام و حمایت نسبت به سکنه غیرنظامی و اموال غیرنظامی، طرف‌های مخاصم باید همواره بین سکنه غیرنظامی و رزمندگان و نیز اموال و اهداف نظامی تمایز قائل شده و از همین قرار می‌بایست عملیات خود را فقط متوجه اهداف نظامی نمایند.
61. Michael N. Schmitt, Op. cit, p. 610.
۶۲. ماده ۵۷: اقدامات احتیاطی در هنگام حمله: (۱) در هدایت عملیات نظامی می‌بایست همواره مراقبت به عمل آید که از سکنه غیرنظامی و اموال غیرنظامی چشم پوشی شود....

۶۳. تقی زاده، هداوندی، پیشین، ص. ۸۷.

64. Paul J. Goda S.T., "the Protection of Civilians from Bombardment by Aircraft: the Ineffectiveness of the International law of war", Military law Review, 1966, p. 94.

65. Ronztti, Natalion, "The codification of law of Air Warfare", the law of Air warfare, 2006, Eleven International Publishing, Printed in the Netherlands, P. 4.

۶۶. نک.: رضاییان، پیشین، ص. ۳۱.

۶۷. ماده ۲۶: قبل از شروع بمباران، افسر فرمانده قدرت مهاجم باید به هر نحوی که می‌تواند مقامات را مطلع کند، مگر در موارد حمله و تهدید.

68. Ronztti, Natation, Op. cit. p. 6.

۶۹. ماده ۲۹ کنوانسیون ۱۹۰۷ لاهه: یک فرد زمانی جاسوس محسوب می‌شود که مخفیانه یا با ظاهرسازی اطلاعاتی را درباره منطقه عملیات قدرت متخاصم به دست آورد و به طرف معارض مکاتبه کند. در نتیجه، سربازانی که به قصد دستیابی به اطلاعات بدون تغییر چهره به منطقه عملیاتی ارتش معارض نفوذ می‌کنند جاسوس به شمار نمی‌روند. به همین نحو، افراد زیر جاسوس به شمار نمی‌روند: سربازان و غیرنظامیانی که مأموریتشان را به طور علنی انجام می‌دهند... همچنین، به این فهرست باید اشخاصی را نیز اضافه کرد که با استفاده از بالن و به منظور محل پیام‌ها و حفظ ارتباط بین بخش‌های مختلف یک ارتش یا یک سرزمین از جایی به جای دیگر می‌روند.

۷۰. ماده ۵۳: ارتش اشغالگر تنها در مورد پول نقد، موجودی‌ها و ضمانت‌های قابل تبدیل به پول نقد که جز مایملک کشور هستند، انبارهای اسلحه، وسایل نقلیه، انبارهای تأمین آذوقه، به طور کلی هر مال منقول آن دولت که در عملیات نظامی نیز به کار می‌رود، می‌تواند ادعای مالکیت کند. تمام وسایل موجود در زمین، دریا و هوا جهت انتقال اخبار یا جابجایی افراد یا اشیاء، صرف نظر از مواردی که شامل قانون دریایی می‌شوند، انبارهای اسلحه و به طور کلی هر نوع مهمات جنگی توقیف می‌شوند، حتی اگر وسیله از آن شخص خصوصی باشد اما باید در مکانی نگهداری شود و بعد از برقراری صلح غرامت آن پرداخته شود.

71. Ibid, p. 6

72. Ibid, pp. 6-7.

73. C. Greenwood, International Humanitarian Law (Laws of War) , Inkalshoven, The centennial of the first International Peace conference, Reports and conclusions, The Hague, London, Boston, 2000, p. 214.

74. Paul, I. Godas T., Op. cit, 97.

75. Ronztti, Natation, Op. cit, 98.

۷۶. در باب زخم‌داران و بیماران، ماده ۱۳ کنوانسیون اول ژنو: این قرارداد درباره زخم‌داران و بیماران وابسته به طبقات ذیل مجری خواهد شد: بند ۴: اشخاصی که همواره نیروی مسلح می‌باشند بی‌آنکه مستقیماً جزو آن نیروها باشند از قبیل اعضای کشوری هواپیماهای نظامی، خبرنگاران جنگی، تهیه‌کنندگان اجناس، اعضای واحدهای کار یا خدمت که عهده‌دار رفاه نظامیانند، مشروط بر اینکه از نیروهای مسلحی که همراهی می‌کنند کسب اجازه کرده باشند. بند ۵: اعضا به انضمام فرماندهان و ناخدایان و شاگردان بحریه بازرگانی و اعضا هواپیماهای کشوری که به موجب مقررات حقوق بین‌الملل از معامله مساعدتری بهره‌مند نیستند....

۷۷. ماده ۱۳: این قرارداد درباره زخم‌داران و بیماران وابسته به طبقات زیر مجری خواهد بود. بند ۱) اعضای نیروهای مسلح دولت داخل در جنگ و همچنین اعضای قوای چریک و دسته‌های داوطلب که جزو نیروهای مسلح مذکور هستند. بند دوم) اعضای سایر چریک‌ها و اعضای سایر دسته‌های داوطلب به انضمام نهضت‌های مقاومت متشکل متعلق به یک دولت متخاصم که در خارج یا در داخل خاک خود مشغول عمل باشند. ولو آنکه خاک مزبور اشغال شده باشد، مشروط به اینکه چریک‌ها یا دسته‌های داوطلب به انضمام نهضت‌های مقاومت متشکل مزبور جامع شرایط زیر باشد: الف) در رأس آنان شخصی باشد که مسؤول اتباع خود باشد. ب) دارای علامت مشخصه ثابتی باشد که از دور قابل تشخیص باشد. ج) علناً حمل اسلحه نماید. د) در عملیات خود بر طبق قواعد و رسوم جنگ رفتار کند. ۳) اعضای نیروهای مسلح منظم که خود را وابسته به دولت یا مقامی اعلام کرده باشند که توسط دولت دستگیر کننده شناخته نشده باشد.

۷۸. ماده ۴. کنوانسیون سوم ژنو: اشخاص ذیل متعلق به یکی از طبقات مشروحه ذیل که به دست دشمن افتد اسیر جنگی بدان گونه که مفهوم این قرارداد است شمرده می‌شوند: بند چهارم: کسانی که همراه نیروهای مسلح هستند بی‌آنکه مستقیماً جزو آن نیروها باشند از قبیل اعضای غیرنظامی کارکنان هواپیماهای جنگی-خبرنگاران جنگی، تهیه‌کنندگان اجناس اعضا واحدهای کار یا خدمت که عهده دار آسایش نیروهای مسلحند، مشروط بر اینکه از طرف نیروهای مسلحی که همراهی می‌کنند مجاز باشند. برای این منظور، نیروهای مسلح مزبور مکلفند کارت هویتی مطابق نمونه پیوست این قبیل اشخاص تسلیم نمایند. بند ۵: کارکنان نیروهای بحریه بازرگانی من جمله فرماندهان و ناخداها و شاگردان و کارکنان هواپیمایی کشوری دولت‌های متخاصم که به موجب سایر مقررات حقوق بین‌الملل از معامله مساعدتری

برخوردار نیستند....

۷۹. ماده ۳۶ کنوانسیون اول ژنو: ناوهای هوایی بهداری یعنی هواپیماهایی که منحصرأً برای تخلیه بیماران و زخم‌داران و همچنین برای حمل و نقل کارکنان و لوازم بهداری استعمال می‌شوند مورد حمله قرار نخواهد گرفت بلکه در حین پروازهایی که در ارتفاعات و ساعات و مسیرهای مصرح و معین بین کلمه متخاصمین ذیربط می‌نمایند توسط متخاصمین محترم شمرده خواهند شد. علامت مشخصه مذکور در ماده ۳۸ روی سطوح فوقانی و تحتانی و طرفین آنها در کنار رنگ‌های پرچم ملی به طور وضوح نقش خواهد شد. به علاوه، باید هر گونه علائم با وسایل تشخیص دیگری را که به موجب موافقت‌نامه بین متخاصمین خواه در بدو جنگ و خواه در حین مخاصمات معین گردد داشته باشند. پرواز برفراز خاک دشمن یا خاکی که دشمن اشغال کرده، ممنوع است، مگر اینکه قرار دیگری در این باب داده شده باشد. ناوهای هوایی بهداری باید هر خطاری که برای فرود آمدن آنها داده می‌شود اطاعت نمایند. ناوهای هوایی که بدین طریق بر زمین نشینند می‌توانند پس از بازرسی که احیاناً در آنها به عمل آید با سرنشین خود مجدداً پرواز کنند. در صورتی که هواپیما بی‌خبر بر روی خاک دشمن یا در اراضی اشغالی دشمن فرود آید، زخم‌داران و بیماران و کارکنان هواپیما اسیر جنگی خواهند شد با کارکنان بهداری آن بر طبق ماده ۲۴ و مواد مابعد آن رفتار خواهد گردید.

ماده ۳۷: ناوهای هوایی بهداری متعلق به دولت‌های متخاصم می‌توانند با قید شروط بند دوم از فراز خاک کشورهای بی‌طرف پرواز کنند و در صورت لزوم، برای توقف آنی در خاک یا آب‌های آنها فرود آیند. برای این منظور، باید قبلاً عبور خود را از خاک آن کشورها به کشورهای مزبور اطلاع دهند و به هر گونه اخطار مبنی بر فرود آمدن بر روی خاک یا آب اطاعت کنند. در طول پرواز خود، فقط در صورتی از حمله مصون خواهند بود که در ارتفاعات و ساعات و طبق مسیری که قبلاً بین دولت متخاصم با دولت‌های بی‌طرف ذیربط قرار نشده باشد، پرواز نمایند. همواره دولت‌های بی‌طرف می‌توانند شرایط یا تصمیمات برای پرواز یا فرود آمدن ناوهای هوایی بهداری در خاک خود معین نمایند. شرایط احتمالی مزبور نسبت به کلیه دولت‌های متخاصم علی‌السویه اجرا خواهد شد. زخم‌داران و بیماران که با موافقت زمامداران محلی به وسیله هواپیماهای بهداری در خاک بی‌طرف پیاده شوند باید توسط آن کشور بی‌طرف در مواردی که حقوق بین‌الملل مقرر می‌دارد نگه داشته شوند تا نتوانند مجدداً در عملیات جنگی شرکت نمایند مگر آنکه در این خصوص قرار دیگری بین دولت بی‌طرف با دولت‌های متخاصم داده شده باشد. هزینه بیمارستان و نگاهداری این اشخاص به عهده دولت متبع آنان خواهد بود.

۸۰. ماده ۱۸ کنوانسیون ژنو ۱۹۲۹.

هوایماهایی که به عنوان وسایل حمل و نقل بهداری استفاده می‌شوند باید در طی دوره‌ای که آنها منحصراً به تخلیه بیماران و مجروحان و حمل و نقل کارکنان بهداری و تجهیزات آنها اشتغال دارند از حمایت‌های کنوانسیون بهره‌مند شوند. این هوایماها باید به رنگ سفید باشند و علامت مشخص مذکور در ماده ۱۹ در سطوح فوقانی و تحتانی و طرفین آنها در کنار پرچم ملی به وضوح نقش شود. در صورت فقدان مجوز خاص و صریح، پرواز بر فراز خطوط جنگی و مناطق واقع در جلوی درمانگاه کمک‌های اولیه و ایستگاه تخلیه بیماران به طور کلی بر فراز قلمرو دشمن یا سرزمین اشغالی ممنوع است. هوایماهای بهداری باید از هر گونه درخواست فرود اطاعت کنند. در صورت فرود اینچینی با فرود اضطراری در قلمرو دشمن با قلمرو اشغالی مجروحان و بیماران و همچنین کارکنان بهداری و وسایل آنها از جمله هوایما از مزایای کنوانسیون حاضر بهره‌مند می‌شوند. خلبان، مکانیک‌ها، متصدیان تلگراف بی‌سیم باید به کشور متبوعشان بازگردانده شوند، مشروط بر آنکه آنها تا پایان مخاصمات صرفاً در خدمت بهداری به کار گرفته شوند.

۸۱. ماده ۴۰ کنوانسیون دوم ژنو: ناوهای هوایی دولت‌های متخاصم می‌توانند با قید شروط بند دوم از فراز خاک کشورهای بی‌طرف عبور کنند و در صورت لزوم برای توقف آبی در خاک یا آب‌های آنها فرود آیند. برای این منظور باید قبلاً عبور خود را از خاک آن کشورها به کشورهای مزبور اطلاع دهند و به هر گونه اخطار مبنی بر فرود آمدن روی خاک یا آب اطاعت کنند. در طول پرواز خود فقط در صورتی از حمله مصون خواهند بود که در ارتفاعات و ساعات و طبق مسیری که قبلاً بین دول متخاصم با اول بی‌طرف ذریبط قرار شده باشد پرواز نمایند. معهدا دول بی‌طرف می‌توانند شرایط یا تضيیقاتی برای پرواز یا فرود آمدن هوایماهای بهداری در خاک خود معین نمایند. شرایط یا تضيیقات احتمالی مزبور نسبت به کلیه دول متخاصم علی‌السویه اجرا خواهند شد. زخممداران، بیماران و غریقانی که با موافقت زمامداران محلی به وسیله ناو هوایی در خاک بی‌طرف پیاده شوند باید توسط آن کشور بی‌طرف در مواردی که حقوق بین‌الملل مقرر می‌دارد نگاهداشته شدند تا نتوانند مجدداً در عملیات جنگی شرکت کنند. مگر آنکه در این خصوص قرار دیگری بین دولت بی‌طرف مزبور با دول متخاصم داده شده باشد. هزینه بیمارستان و نگاهداری این اشخاص به عهده دولت متبوع آنان خواهد بود.

۸۲. ماده ۴۲: سرنشینان هوایما: (۱) هیچ یک از اشخاصی را که در حال اضطرار یا چتر نجات از یک هوایما... ماده ۴۹: تعریف حمله و دامنه اجرا... بند سوم: مقررات این بخش شامل هر جنگ زمینی، هوایی و دریایی گردد که می‌تواند بر سکنه و افراد و اموال غیرنظامی لطمه بزند. این مقررات همچنین شامل کلیه حمله‌هایی می‌شود که از طریق دریا یا هوا علیه

اهداف زمینی صورت می‌گیرد. اما به طریق دیگر تأثیری در قواعد حقوق بین‌الملل قابل اجرا در مخاصمات مسلحانه در دیا یا هوا ندارند. بند چهارم: مقررات این بخش ممکن قواعد مربوط به حمایت انسان‌دوستانه مندرج در کنوانسیون چهارم خصوصاً در قسمت دوم آن و نیز سایر موافقت‌نامه‌های بین‌المللی لازم‌الاجرا برای طرف‌های مخاصم متعاهد و همچنین قواعد حقوق بین‌الملل در حمایت از افراد و اموال غیرنظامی در زمین دریا و یا در هوا در برابر آثار مخاصمات می‌باشد.

83. I. Guisandez Gomez, Op. cit.

84. H. parks, the Protection of Civilian from Air Warfare, 1997, p.111.

85. J. Guisa`ndez Gomez, Op. cit., p. 4.

86. Lassa, Oppenheim, Tratado de Derecho internacional público, Barcelona: Bosch, 1967., vol. 1, p. 65